

О. КОБЕЦЬ

КОЛИ ЗАДЗВОНІТЬ ВЕЛИКИЙ ДЗВІН...

НЮ ЙОРК

1954

ЗДА

О. КОБЕЦЬ

КОЛИ ЗАДЗВОНІТЬ ВЕЛИКИЙ ДЗВІН...

(З українських народніх переказів)

І тієї весни, перед самим Великоднем, на подвір'ї князя Радимира і в його палатах був великий рух і метушня. Князь лаштувався в недалеку подорож — до славного Канівського монастиря — уклонитися його старовинним святыням і ще раз, може востаннє, спробувати щастя. Спробувати, чи не зглянеться Всемогутній на його дорогий, на його найдорожчий за все, що можна уявити в світі найдорожчого, справді великокнязівський подарунок. І чи не задзвонить переможно-радісно Великий монастирський Дзвін на високій — аж за хмари — багато позолочений угорі дзвіниці?

Князь Радимир почував себе недобре. Саме тієї весни став відчувати, що вже надто втомили його довгорічні війни з братами-князями за київський престол, що вже хильять донизу його, завжди стрункого, могутнього і бадьорого, його старечі літа.

Він дуже любив свій рідний край. Був беззастережено хоробрим, воївничим будівником держави свого народу, і цього не міг заперечити ніхто. А що він був одночасно й жорстоким та немилосердним воєводою, не хотів признаватися сам собі, що в безнastанних війнах і з братами — українськими князями, і з дикими степовими ордами кочовників, що безперестанними хвилями заливали його любу Україну, він був однаково жорстокий і однаково немилосердний для переможених.

І саме тієї весни, коли, здавалося йому,

вперше можна було зітхнути спокійно на всі груди, бо всіх ворогів переможено і безжалісно розтрощено, він покладав найбільші надії, що, нарешті, задзвонить Великий Дзвін у Канівському монастирі, і що добробут, спокій та щастя запанують у його володіннях.

З незапам'ятних часів — літописці твердять, що саме відтоді, як почалися на Україні криваві чвари між князями, і як через ті чвари особливо часто дики степові вороги стали налітати на його багатий край, палили, нищили, плюндрували і червонили сині хвилі старого Дніпра кров'ю мирних, працьовитих людей цього краю, — монастирський дзвін замовк. Ніяка людська сила не в стані була зрушити з місця серця того Великого Дзвона. Ані в будень, ані в неділі святі, ані навіть на Великдень.

І літописці, знов, записали в своїх невмірюваних пергаменових сувоях переказ про Божий Заповіт праведникові-ігуменові Симеонові, коли в пророчому видінні Сама Божа Маті йому сказала:

„Нехай знають вірні, що Великий Дзвін мовчатиме доти, доки будуть братозгубні чвари точитися на цій, Господом благословеній, землі. А чвари й братовбивство припиняться тут навіки і процвіте в добробуті та щасті цей край, коли дар неоцінений цьому Божому Храмові у Великодній день чистою людською душою буде принесений. І велика ласка та благодать Божа спочинє на тому щасливому жертвовавцеві.

Чули про цей заповіт люди, і відтоді щороку до Канівського монастиря, на Великодні свята, з'їжджалися з усіх близьких і далеких закутків великої України з дорогими дарунками. Складали їх у храмі до підніжжя образу Пречистої, і щоразу, помолившись після щедрої пожертви, з надіями кожен пробував попуста, з високої дзвіниці

від самого Великого Дзвона простягнутого.
Але досі всі надії були марні.

Серце Великого Дзвона було непохитне.
І Великий Дзвін мовчав.

Знав про той Божий заповіт і князь Радимир. І що року виrushав у супроводі великого почету, Дніпром до Канівського монастиря з багатими дарунками. І ось тієї весни наказав узяти з собою на подарунок монастиреві найдорожчий свій скарб, що його вважали за найцінніший мистецький витвір людських рук у всьому світі. То була золота, щедро бліскучими, дорогими самоцвітами оздоблена князівська діядема, що перейшла до князя Радимира, здавна з роду в рід передавана, як глибоко шанована святощ, як найбільше багатство. Діядему як день, так ніч стерегли в князівських палатах тяжко озброєні дружинники, і ночами в палаті, де вона лежала, не треба було засвічувати світла звечора: сяйво її самоцвітів освітлювало понуру палату яскравіше за всі відомі тоді світла на землі.

І тієї весни князь Радимир вирішив відвезти свій скарб — діядему — до Канівського монастиря. Мав глибоку надію, що багатішого скарбу ніхто в світі не спроможеться подарувати, і непохитно вірив, що Великий Дзвін, нарешті, задзвонить, і що якраз тепер, коли йому пора вже передати владу над країною своїм синам, настане Самим Господом заповіджений спокій, і що сини його — кров і тіло його — щасливо князюватимуть над щасливим народом.

Бо князь Радимир дуже любив свій рідний край. Але не менше, а може ще й більше любив і своїх рідних синів-велетнів.

Перед вирушенням у дорогу він покликав до себе обох їх — його наступників майбутніх. Втомлено сидів сам у своїй палаті на дубовому, мальовничо-різбленому престолі,

і коли ввійшли вони — чорноволосий з во-гненними карими очима Світозар, і білявий, з тихим і ясним блиском кольору українсько-го неба в очах Любомир — обидва стрункі та високі, обидва з широкими плечима й бо-гатирськими грудьми, старечі очі князя Ра-димира блиснули вогниками глибокої втіхи і гордощів.

— Сини мої, — сказав після того, як оби-два в покорі слухняно скилились навколішки перед батьком, — діти мої, хоч іду я й не-надовго в Божій справі з дому, та не личить лишати без державницького ока нашої до-рогої країни. Бог знає, що може статися ме-ні в дорозі, то ж слухайте: на час моєї від-сутності, чи коли Господь милосердний зо-всім прибере мене з цього світу, вам, синам моїм, правити і порядкувати землею укра-їнською. Тобі, Світозаре, — по сей бік Дні-пра і до самого Чорного моря, тобі, Любо-мире — по той бік, аж до Тихого Дону... Нехай Господь благословить вас на тихе і мирне князювання на щастя рідному краєві та на добробут і втіху всьому нашему наро-дові українському. І щоб і думка жодного з вас не посміла ніколи спрямуватися на шлях, що веде до чвар, до розбрата, до неладу. Присягайте!

— Присягаємо, тату-князю!

Обидва княженки покірно поцілували су-ху, жилаву батькову руку, і на легенький по-хил його голови вийшли з палати.

Князь Радимир був певний, що як завжди за життя беззастережено слухались його обидва сини, так слухатимуться й після йо-го смерті, свято тримаючись батькового заповіту. І тому з ще більшою надією на те, що його дарунок у Канівському монастирі сколихне омертвіле серце Великого Дзвони-ї доба справжнього щастя настане для Укра-їни, він одпливав тієї весни від Києва, за день

перед Великоднем, у страсну п'ятницю, щоб потрапити на монастирську Великодню Богослужбу вчасно.

Слідом за княжою галерою вирушила вниз по Дніпру безліч мальовничих баркасиків, човнів і човників з киянами — прочанами до того самого монастиря. Іхали багаті, іхали заможні, іхали і вбогі. Кожний із своїм дарунком, відповідно до сили і до спроможності своєї.

Іхав у барвистому, на жовто зовні помалюваному, з широкими блакитними бильцями, баркасику, і десятирічний хлопець Богданко — круглий сирота — челядник заможного чинбаря Мудролюба з Кожум'яцької вулиці на Подолі.

Чи й він віз подарунок до святынь Канівського монастиря? Ні, бо, виїжджаючи на наказ хазяїна, разом із хазяїном, у цю подорож, він тільки й знат, що мусить кудись іхати, і тепер ось гордо сидів на стерні в той час, коли його добрячий, з довгими вусами, хазяїн, мляво перебирає веслами. Бо гребти, власне кажучи, й не треба було. Він — Дніпро — це Богданко добре знат — дарма, що та-кий тихий та наче спокійний зверху, а він котить оті свої незміренно широкі води з такою силою і швидкістю, що й не всякий кінь, — хіба що кінь із князівської стайні, — міг би навздогнати чи збігти з ним.

Богданко усім серцем любить Дніпро. Бо він виріс біля нього. Бо скільки себе пам'ятає — як свято, як вільний день, чи там година яка на день, він тільки стриб-стриб із Подолу, вузенькими вуличками й завулками та звивистими стежечками — і вже біля Дніпра! І купається, і полощеться, і в пахучому сипучому піску на березі безтурботно перекидається.

Але він ще ніколи не від'їджав від Подолу й на годину, і тому тепер такий радий,

такий гордий — просто щасливий, що іде, з дозволу самого хазяїна, в чудовому хазяйському баркасику, та ще й стернує, як справжній дніпровий рибалка — сам!

І тому ж такий щасливий Богданко, що саме сьогодні минуло повних три роки від того дня, як він почав своє челядницування у чинбarya — дядька Мудролюба...

Тричі зацвітали й відцвітали в київських садах пахучі яблуні й черешні, тричі замерзав на всьому своєму безкрайому просторі сивий Дніпро, з громом і гуркотом тричі ламав свої мерзлячі панцири рано на весні, як Богданко день-у-день, від світанку до пізньої ночі, своїми малими й слабосилими колись ніжками, босоніж, м'яв і розминав у дядька Мудролюба шкурки всяких тварин. Почав, як ще й досі пам'ятає, з заячих ніжних шкурок, потім приходили кострубаті лисичі, пухкі куничі, а це ось зовсім недавно, як кінчався третій рік його челядницування, дядько Мудролюб, довго розглядаючи його останню роботу — вим'яту шкурку великої куниці — задоволено цмокнув язиком і сказав:

— Та ти, Богданку, як бачу, скоро вже й до підмайстра доскочиш... Будеш незабаром і телячі шкурки обминати... Гм... Добра робота, сину... А тільки не пишайся на хвальбу — і далі роби, як досі робив, люди з тебе вийдуть, — згадай колись мое слово...

Після того хазяїн витяг із мережаного горнятка з водою на вікні два листочки-стебельця свіжого, колючого деревію, запустив собі в обидві ніздри по листочку, покрутив ними трохи, голосно чхнув, чемно подякував Богданчикові за його привітливе „на здоров'я!”, а, кинувши деревій у смітник біля судника, поліз до глибокої кишени в чимерці, витяг невелику срібну грошину та й подав Богданкові:

— Оце тобі, хлопче, й плата за перші три роки. А будем живі — ще через три роки й цілу гривню матимеш...

Богданко взяв трохи третячими руками заробіток від хазяїна, та в тій метушні, що зайшла потім у хаті через оцю саме подорож, не встиг на неї й намиливатись як слід. Тільки й бачив на ній визерунки різьблени, бачив чиюсь вусату голову, а з другого боку — хреста. Коли б був письменний, міг би прочитати, що на ній і написано було, та й що воно мало значити, те написане. Міг би дізнатися, що там стояло: „Се Радимир, а се єго сребро...”

Та й без того Богданко знов, що він тепер — найбагатіший челядник на весь широкий Поділ, а може й на весь Київ. Та він же знов, що як піде з тією грошиною до грекового рундуочка на Нижньому-Валу, то старий Патропклій помінє її на цілу гору мідних п'ятаків, а за кожного такого п'ятака — чогочого тільки не придбає собі щасливий Богданко!...

Одно тільки він добре знає, що як тільки повернуться вони з цієї подорожі, він, найуперед, купить у грека за свою грошину... гарну плахточку й цілий оберемок різних-різних кольорів стрічок сусідчиній Честиславці, бо вона така бідна... а він, Богданко, тепер такий багатий...

І тішилося серце хлопцеве, і повними келіхами пило насолоду душевного спокою, радості і чарівної краси весняної ночі на Дніпрі, аж йому дух часто забивало...

Слухав і не міг наслухатись срібнодзвоних, голосних пісень безлічі словеїків у пахучих, розквітлих пухнастими котиками, лозах понад Дніпровими берегами. Прислухався-причувався, чи не вирізнить зсеред того незчисленного мережива чарівливих голосів голосу одного якогось — ну, хоч би за-

водія, щоб вихоплювався з загального гуртового хору, щоб вів перед у пісні чи закінчував не знати ким і коли почате величне славословлення життя. Часом здавалося Богданкові, що ось-ось уже вирізнив один найдзвінкіший, найрадісніший голос з-поміж усіх, та де! — баркасик невпинно біг, голоси безперестанку дзвеніли, пійманий ним на одну мить виріznений голос ніби безслідно поринав у такі собі блискучі, дзвінкі хвилі могутнього співу мільйонів Божих пташеньят, і Богданко знову жадібно слухав-прислушався...

І нема-нема, та й мацев себе вільною від стерна рукою за груди, де на блакитній стрічечці висить у нього, загорнутий тugo в шматочок пухкої заячої шкурки-сап'янцю його скарб — його найдорожчий у світі скарб — зароблена за три роки срібна грошина... I радощам його не було меж.

Щасливо почував себе і старий князь Радимир. Бо з кожним помахом могутніх дванадцяти пар весел на його роззолоченій, осяяній великим блискучим смолоскіпом спереду і дрібними плошками з боків, галері, з кожним поривом галери вперед по золотосяйніх хвилях Дніпра, він почував, що наближається до мети: Великий Дзвін мусить задзвонити. I не буде чварів, і не буде лихоліття на його землі...

Може суворий і жорстокий князь Радимир і не почував би себе таким щасливим, коли б знов, що як тільки його велетні-богатирі сини заприсягли при ньому вірність його заповітові та повернулися до своїх покоїв, вони обидва мали багатозначучі розмови з своїми князівнами-жінками.

Коли б знов, що чорноволосого, кароокого Світозара зустріла його дорога білявочки Роксоляна, як тільки почула батькову волю, уїдливим, докірливим: „І ти, Світозаре, ти

дозволив собі згодитися на такий поділ державної влади? Та ти ж старший у роду, та ти ж мусиш бути єдинодержавним володарем землі української, та ти ж мудрий, та ти ж наймудріший за всіх князів у світі, і ти ото так пошився у дурні! Ой, рятуйте мене, не можу, не хочу в світі жити з таким недотепою! . . .”

І коли б знов став старий князь Радимир, що могутнього з вигляду і ніжного душою, блакитноокого сина його Любомира зустріла одночасно його войовнича, звинна і підступна, як лісова пантера, чорноброва Зоряна, дуже лагідним, але нищівним нашпітуванням, що часом нагадувало воркотання голубки, покинutoї голубом у самотньому гніздечку, а часом звучало, як сичання звивистого, смертельно-отруйного удава: „Так, — казала вона, не кваплячись, — от і дочекалися батькового заповіту. Він у тебе батько мудрий і могутній. Треба, любий мій, коритися непохитній волі його . . . А як же: він каже тобі князювати по той бік Дніпра — в отих пустелях, над отими попаленими й сплюндрованими колишніми людськими оселями, над пісками та лісами непроходимими, а та зизоока, слинява Роксоляна, — ой, не вимовляли б уста мої того осоружного імені рудої вивірки! — буде сидіти з своїм чорним, наче у горні обсмаленим, Світозарчиком у столичному городі, у Києві! І буде владувати, і зневажливо, згори поглядатиме на свою вбогу, людьми і Богом забуту зовицю, нещасливу Зоряну?! Любий мій, орле мій, Любомире, гарне життя приготував нам і дітям нашим твій великолічний батенько . . . Будьмо ж йому вдячні, мій любий, довіку . . .”

І ще й ще — так само підступно, так само і лагідно, і так само уїдливо-люто . . .

І коли б знов став старий князь Радимир, що його любі синочки, наслухавшись таких на-

шептів і вигуків, посхилили в глибокій задумі свої буйні голови молодечі, а потім, не мавши чим заспокоїти своїх збентежених подруг-голубок, кожний своїм ладом тихцем покликав до себе найулюбленішого джуру свого та й послав наказ — кожен відданим йому загонам воїв: що-мить тримати зброю напоготові „для усякого слuchaю”, — коли б знав про це все суворий і самовладний князь Радимир, він не почував би себе аж таким щасливим у надіях на грядуче чудо в Канівському монастирі.

Та й без того старе серце вже почало віщувати князеві щось недобре.

Бо як доїхала золотосяйна галера його до Трипілля, а в цей час із-за крутого Дніпропотівського коліна, десь у незмірений глибині безмежного степу-лугу, над далеким-далеким синім обрієм українського неба почала поволі викочуватись на замріяну, зазорену поверхню світу золота діжа місяця уповні, князь Радимир раптом відчув, що йому смертельно набридли безперестанні, дзвінкі й задирливо-бадьорі солов’їні співи в лугах понад Дніпропотівськими берегами.

„Спинити їх! Приглушити! Замовчити!” — мало не крикнув за звичкою всевладного і примхливого володаря.

Та вчасно отямився: „То ж на глум себе перед смердами виставити...”

І наказав, натомість, покликати шістьох гуслярів, щоб посадили навколо нього в пишними килимами застеленій галері та грали й співали йому пісень про його славні походи на половців, на печенігів, на брата Бойослава, на другого — Доброгоста і на третього брата — Драгомира, і на всіх взагалі ворогів його могутності всевладної...

І гуслярі слухняно заграли й заспівали.

Але де там шістьом немічним людським

співунам, хоч би найвойовничішими піснями та думами їхніми на честь і славу могутньому сонечкові ясному, князеві прекрасному Радимові, було заглушити ті нестримні й непогамовані співи мільйонів маленьких Самим Богом і цією незбагненою красою місячної ночі натхнених сірих пташок! Вони, ті маленькі, сірі пташки славили владу не князя земного Радимира, а віковічну, ніколи невміручу, ніколи не меркнучу владу Самого Бога — Творця всього сущого.

І, мабуть, відчувши своє безсилия проти тієї, справді всевладної потужності чарівного пташиного співу, князь Радимир раптом наказав гуслярам замовкнути, а дванадцятьом молодим воям-сурмачам на всі груди грati улюблені Радимирові бойові марші.

Може аж це трохи заспокоїло роздратованого, немічного князя, коли минали старий Ходорів на високому, правому березі Дніпра.

*

А Богданко з хазяїном, у гарному хазяйському баркасику пливли геть-геть далеко по заду княжої галери серед безлічі таких самих мальовничих баркасиків, човнів і човників великомінних прочан. І ані гуслі, ані сурми не перешкоджали Богданкові всією його безгрішною душою повними ковтками впивати чарівну красу срібнодзвонного солов'їного співу, що, здавлося, ще посилився в красі й могутності, коли повновидий місяць простелив уздовж Дніпра широку золоту, мерехтливу, осяйну стрічку-дорогу.

Богданко часто торкався ліктем вільної від стерна руки свого неоціненного скарбу під полотняною сорочечкою на грудях і, втішений, що його багатство все ще з ним, mrіяв далі, заколисуваний тихим погойдуванням баркасика та непогамовними солов'їними співами...

„Ось він повернеться з хазяїном додому

десь уже на третій день велиcodних свят, то вже на четвертий день, — вони ще не робитимуть у чинбарні, — піде до грекового рундучка та й накупить, та й накупить для Честиславці всього-всього. А чому саме для неї?” — виринала несподівана думка, і хлопець відповідав сам собі на ту думку похапцем, наче боявся задумуватися про це довго: „Бо у неї такі смішні оченята — справді, не очі, а оченята, неначе два близкучі гудзики на краю рукава у дядьковій Мудролюбовій чумарці... Ні не тому, а мабуть через те, що вона така бідна-бідна, і така несмілива, і така покірно-слухняна перед своєю бабусею. Ага! Ось чому він саме Честиславці накупить усього за свій скарб: бо в неї дуже-дуже добра та мила бабуся Божена. От він ніколи не бачив у вічі свого татка на цьому світі, і так нічого й не знов би про нього, коли б та добра бабуся не розказала була йому про нього. Розказала, що його тато був хоробрий вояк високого-високого та знатного роду, і що його захопив у полон у бою по той бік Дніпра оцей самий князь Радимир... (Тоді бабуся притулилася до самого вуха Богданкового та й шепотіла: „Тільки ніколи нікому не кажи про це, аж поки виростеш великий та дужий, щоб за батька помститися”), і що цей лютий князь наказав одрубати Богданковому таткові голову та й укинути його в Дніпро. I що мати Богданкова, якої він теж ніколи в вічі не бачив, з того розпачу померла, на світі не нажившись, тількищо давши життя йому, тепер челядникові добрячого чинбаря, дядька Мудролюба...”

Богданко почав куняти, замріяний, і десь за Ходоровом, ще не доїжджаючи Переяслава, хазяїн його склав повільно весла (бо тут Дніпро за поворотом на схід і так мчав баркасика вперед і вперед нестримною стрілою), узяв з Богданкових зів'ялих від сонної вто-

ми рук стерно, і наказав хлопцеві примости-
тися в середньому кубрику на баркасі та тро-
хи поспати ще перед тим, як вони допливуть
до самого Канева . . .

І ще перед тим, як заснути Богданкові, йо-
го мрії вже повільно, ледве плаваючи, обга-
няли одна одну, шугали в Києві, на Нижньо-
му-Валу на Подолі, тупцяли-тинялися біля
грекового рундучка, звивалися біля жмута
барвистих стрічечок, що він конче придбає
їх для Честиславці за той свій дорогий
скарб . . .

І, міцно притиснувши рукою до грудей своє
багатство, Богданко пірнув у глибокий мо-
лодечий сон на свіжому, запашному повітрі
в колисці-гойдалці, хазяйському баркасику...

*

Канівський монастир був розташований не-
далеко від крутого правого берега Дніпра,
поміж трьома високими, піскуватими гора-
ми, в глобокій долині, що широким узвозом
виходила на четверте узгір'я з західнього
боку — в густий ліс. У такий старезний, з
віковими дубами, грабиною, сором'язливими
білими берізками та непролазною гущави-
ною ліщини ліс — первісний ліс. В лісі здав-
на було безліч звірини, були дикі яблуні-кис-
лиці, а ліщинова гущавина щоосени рясніла
важкими ким'яхами чудових горіхів-чорно-
бривців.

Монастир стояв саме посеред долини, був
оточений високою муреною огорожею з
зубчастими дашками. Стояв, як міцна, непід-
ступна для ворогів, фортеця.

Старі люди розказують, що колись, у не-
запам'ятні віки, побудував цей монастир укра-
їнський князь після нищівної перемоги над
дикими степовими ордами. Тоді ті орди хма-
рами сунули вздовж Дніпра угору, до серця
України — Києва, але розбилися об непід-
ступні живі мури князівських воїв-одчайду-

хів. Гори трупів степових дикунів густо за-сіяли тоді канівські гори, а рештка недобит-ків, що встигли щасливо перескочити широкий Дніпро, забігли безвісти в свої степи, щоб на багато десятків років дати спокій привабливим українським землям.

І начебто на сумний для себе спомин про ту страшну поразку, та й не одну свою пізнішу поразку на цьому самому зламі сивого Дні-пра, і містечко недалеко монастиря назвали наїзники Кан-ів, що по-татарському значить кров і болото, або криваве болото.

А побудований українським князем мана-стир усе зростав, процвітав, багатів. Навко-ло нього попід горами, аж до самого лісу, як грибів по дощі, наросло безліч чепурних, біленьких хатинок українських людей, де жи-ли, у найближчому зв'язку з монастирем, пра-цьовиті хлібороби землі української, завзяті й відважні мисливці на багату звірячу ху-тровину, добродушні пасічники, ганчарі, чин-барі, шевці, торгівці та майстрі всяких ін-ших професій.

І Великого Дзвона з високої манастир-ської дзвіниці слухали, з легким завмиран-ням серця, люди найдальших — і потойбіч-них, і тутешніх, правобережних українських поселень. Довгі роки слухали, поки ото й не вмовк він, як уже згадувалось, неспо-дівано.

*

В манастирському храмі людей було повно по береги ще з суботнього дня. Повно про-чан було й на просторому манастирському подвір'ї.

Люди протискалися в середину храму, складали, один по одному, свої дорогі да-ри манастиреві на широкому помості вздовж міцних муріваних стін і навколо підніжжя образу Богоматері, і потім усі, один по од-

ному, пробували попусту від Великого Дзвона — чи не зрушать довгорічної мовчанки вістуна спокою, волі та щастя. Але даремно пробували. Великий Дзвін мовчав.

Уже перед світанком Великоднього дня до храму зайшов, у супроводі потужної дружини воїв, і князь Радимир.

І саме коли вперше пролунало над багатотисячним натовпом богомольців радісне й величне „Христос Воскрес!”, князь Радимир узяв у власні руки слухняно простягнуту йому вартовими свою неоцінену діядему і, широко перехрестившись, побожно поклав її до стіп святого образу Пречистої. За князівським звичаем, припав тільки на одно коліно перед самим образом, тихо помолився і тоді встав, виструнчився, і твердою, упевненою ходою підійшов до попусту.

Люди в храмі завмерли, затаївши віddих: вони не менше, як і сам князь, були певні, що надходить давно-давно очікувана великонаційна мить. Коли вже такий нечувано багатий дар принесено монастиреві, не може бути найменшого сумніву, що зараз залунає могутній погук Великого Дзвонона і понесе на всі боки, на всю широку й несходиму Україну радісну звістку про те, що настав час і для неї, страдниці, вільно, безтурботно та щасливо в світі жити...

Князь Радимир простяг трохи тремтячу, — чи від хвилювання, чи від старечої втоми, свою всевладну руку і взявся за кінець попусту. Рвучко смикнув. Смикнув удруге. Люто смикнув і третій раз.

Великий Дзвін мовчав.

Князь Радимир раптом зблід на крейду. Потім зморшкувате обличчя його — від підборіддя й до чола, і вся голова його сива — геть поза вухами й на всій шиї налилася багряно-сизої барви, потім зчорніла, наче хмарा непробитна оповила горду князівську го-

лову і, нічого перед собою не бачучи, князь рушив до виходу з храму.

На подвір'ї наказав негайно лаштуватися в дорогу — додому, не чекаючи і кінця Божої Служби.

А в храмі тим часом прочани — один за одним складали та складали й свої дари манастиреві, і з незгасими надіями безнадійно сподівалися. Кожен сподівався, що саме його жертва буде Долі наймиліша, і що саме він буде тим щасливим жертвовавцем, що сколихне непорушне серце Великого Дзвона.

Уже попід стінами в храмі стояли незчисленні бочки, діжки й діжечки з пахучим медом гречаним, липовим, будяковим, високі, важкі скрині, повні воску ярого; уже гори пухнастої, найрізnobарвніших відтінків, пушнини зростали навколо святого образу; уже й Богданків дядько побожно поклав до купи своїх дванадцять, — так, аж дванадцять брунатно-сріблястих, досконало вироблених куничих шкурок, що наче пишалися своєю милою пухнастістю і манили й вабили до себе кожну живу душу чарами прихованого в них тепла та несказаної ласки й ніжності . . .

А Великий Дзвін мовчав.

Тоді Богданко, — і хто йому підказав ту шалено-сміливу думку? — він ніколи не міг би сам відповісти на це, — розстебнув свою сорочечку на грудях, дбайливо розмотав шматочок заячого сап'янцю і взяв упевненими пальцями свій скарб — свою маленьку срібну грошину, зароблену коштом трирічної праці, і, не оцираючись ні на кого, наче побоюючись чийогось докірливого погляду, скромно поклав на купу скарбів і свій убогий, як рівняти з тією купою, дар. Припав навколошки, хотів молитися, але згадав тільки чомусь свого знедоленого татка, встав і теж підійшов до попусту.

І — ледве доторкнувся він до тисячами людських рук сьогодні смиканого кінця по-пусту, як десь угорі, наче грім з ясного неба, ударив Великий Дзвін.

Ударив раз. І вдруге. І втретє. А за ним —
— Воістину Воскрес! — гучним гуркотом менший, а за тим ще менші і дрібні дзвони залилися радісною, повною щастя й надії гамою велиководної перезви.

— Христос Воскрес! — особливо урочисто, наче з самої глибини душі вигукнув з амвону старий, як молоко білий, ігумен.

— Воістину Воскрес! — гучним гуркотом багатотисячної юрби богомольців озвалось до нього.

А на монастирському подвір'ї, уже зовсім зібравшись до Дніпра, до своєї золотосяйної галери, щоб вертатися до столичного міста Києва, закам'янів князь Радимир.

— Хто? Як? Чому? — з несказаною лютією й обуренням, викликаним смертельно враженим самолюбством, вигукнув до юрби покірних дружинників.

Ніхто не міг йому відповісти, аж тут із храму настигла звістка:

— Ні кому незнаний хлопчик, київського чинбаря челядник. Богданом звуться. Поклав тільки маленьку грошинку...

Князь Радимир одну коротку і страшну для нього мить слухав, наче свій смертний вирок, приголомшиву правду тієї звістки, потім прошипів до дружинників:

— Знищти щеня! І тіло — собакам на закуску!

А сам круто, неначе бадьоро, повернувся, та, знесилений тяжким розчаруванням у своїх гордих надіях, мляво похилився на руки найближчих до нього ратників і, підтримуваний ними, потупав через монастирське довге подвір'я — до виходу.

А Великий Дзвін, у супроводі може ще дванадцятьох менших, далі радісно видзвонював щасливу вістку для всієї землі української.

*

Два вояки з оголеними блискучими мечами в руках узяли попід руки Богданка з церкви і повели на монастирський задвірок.

Сивий, як молоко білій, ігумен, прочувши про князів наказ, кинувся — як був — у всьому богослужбовому облаченні — до князя Радимира. Благати про милосердя заради святого Великодня для душі дитячої безвинної. Та вже на виході з церкви йому заступили дорогу суворі дружинники і порадили — тихо, щоб не долетіло до вух Радимовичів:

— Не ходіть, краще, отче святий, бо й ваша голова покотиться передчасно.

І не пустили старого, хоч він і запевняв, що не страхається смерті у правому ділі.

Богданчик ішов з вояками спокійно. Він нічого не знов і не розумів, куди його ведуть. Тільки всім серцем вслухався в могутні передзвони нечуваної краси і сили, зрушених ним, ціною його дорогої скарбу, дзвонів Канівського монастиря. Широка щаслива усмішка не сходила з його уст аж до тієї миті, коли блиснуло в повітрі смертельне лезо меча одного ратника.

Князь, не виходячи з монастирського подвір'я, вичікував слухняного звіту про виконання його вироку над хлопцем.

Та ще щасливо усміхнена Богданова голівка, знесена з плечей, ледве доторкнулася втоптаної піскуватої землі монастирського задвірку, а перші краплини праведної дитячої крові ледве бризнули на піскувате підґрунття під ноги ратників, як Великий Дзвін замовк.

Замовкли так само несподівано й усі менші дзвони на високій монастирській дзвіниці.

Люди з жаху кинулись, насторожились.

Та не встигли й отяmitись, як задвигтіла, струсоунлася земля, пролунав страшний пекельний гуркіт, розступилася під монастирем долина, і весь монастир, з огорожею, з усім подвір'ям, з високою, вгорі широко позолоченою дзвіницею, провалився безслідно в бездню.

І на місці, де стояв і віками пишався, віками плеканий Канівський монастир, у ту ж мить з'явилось на всю широчінь колишнього монастирського подвір'я, тихе озеро з прозоро-синьою, кришталево-чистою, крижано-холодною водою ...

Це озеро відтоді зветься у Канівчан Топилом.

*

Люди з навколошнього підгір'я незабаром порозбиралі свої чепурні, біленькі хатинки і, рятуючись від страхітливого сусідства з місцем Божої кари, переселилися за яких дві верстви вниз по Дніпру. Там і заклали новий присілок, нове, найдалі від Канева на південь закинуте передмістя, що воно й досі (в році 1954-му по Різдві Христовому) зветься Монастирком. Це — під самою Тарасовою горою, недалеко від Пекарів, найближчого сусіднього з Канівом придніпрянського селища.

А тут, у Топилі, щороку, і тільки раз на рік — у перший день святого Великодня, як припасти вухом до берега, чути, що з неzmіренних глибин бездонного озера переможно дзвонити Великий Дзвін колишнього Канівського монастиря ...

— І ви самі чули, діду?

— Чув, а як же, чув, і не раз і не два чув, мої діточки ...

*

Ватра догоряла. Світало.

Це дід Семен —стрий-старий і життевим горем не раз добре битий, закінчував свою тиху, журливу розповідь про бездонне озеро Топило, у якому рибалки, з'єднавши докупи три попусті, що двічі туди й назад через Дніпрову широчінь кожен із них сягав, та прив'язавши на кінець тягар, не раз пробували добитися дна. Даремно пробували.

І ось воно, те саме Топило, до якого тепер щоночі хлопці, він сам, дід Семен, виганяють коні на-ніч — на добру, соковиту пашу в долині попід лісом, та на свіжу, завжди прехолодну воду вигідного й рідкісного в тих горах водопою.

Діда Семена слухали, не зморгнувши оком, може з десяток біло- і русяво-голових пастушків — Богданкового віку щонайбільше. Спутані звечора мотузяними путами коні, відпочивши за коротку літню ніч, пофиркували, похапливо скубли пишну рослинність пасовища, коли раптом найменший із пастушків, що його ще тільки підпасачем величали, крізь видимі сліози вигукнув:

— Я... я не хочу-у!

— Чого не хочеш, сину? — заклопотано спитав, наче сам тільки зо-сну прокинувшись, дід Семен.

— Я ... не хочу, щоб і... і... Богданко провалився!..

Хлопець плакав уже справжніми слезами. Ніхто з його малих побратимів не озвався на несподіваний вибух співчуття до долі хлопчика Богданка у цьому найменшому в їхньому гурті.

А ти не журись, — погладив дід Семен малого по його буйних, зовсім конопляних, неслухняних патлах. — З казки слова не викинеш, але ...

... Але поживемо, то ще й ми побачимо,

що воля Божого Заповіту колись таки здійсниться. У Бога вік — як день, у Бога вік — як мить одна маленька. І ще прийде той день, та мить, коли земля, з Господнього наказу, поверне на свою поверхню славний Канівський монастир, а велика ласка та благодать Божа спочине на оживленому Богданчикові, як і на всій нашій, Богом благословенній, землі українській одвіку і довіку...

... То тільки дід Семен чув, як із глибини бездонного Топила, наче приглушеновою луною далекого відгуку на ті його останні слова прошепотіло очеретом:

— Амінь.

Дід Семен щиро перехрестився.

Друкарня Української Православної Церкви в ЗДА.

So. Bound Brook. N. J. USA.